

Soudobé tendence rovnoměrnosti a koncentrace osídlení v kapitalistických a socialistických zemích (II. část)

VLADIMÍR MATOUŠEK

Výzkumný ústav výstavby a architektury, Brno

Tento příspěvek navazuje na předchozí článek, který se zabýval počátky řízeného rozvoje osídlení v období mezi světovými válkami a snahami o vyrovnání hospodářské potence různých částí státu v kapitalistických zemích v posledních dvaceti letech.

Socialistické země po r. 1945

Již v úvodu k předchozímu článku jsem se krátce zmínil o tom, že poválečný rozvoj sídlištní sítě v jednotlivých socialistických zemích byl dosti různý. Podmínky odlišného rozvoje byly dány samotnou různorodou strukturou osídlení, ekonomickými možnostmi států postupně přecházejících k budování socialistického hospodářství a konečně i různorodými problémy poválečné rekonstrukce, a také odlišnou problematikou celkových vnitřních národohospodářských poměrů.

SVAZ SOVĚTSKÝCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLIK

Třetí pětiletý plán byl v SSSR — ještě v předvečer války — mohutným impulsem k dalšímu rozvoji osídlení zvláště ve východních oblastech země. Zákaz výstavby nových průmyslových podniků v největších městech a jejich decentralizace hlavně do východních hospodářských rajónů vyvolaly spolu s organizovanými přesuny obyvatelstva nebyvalý růst středních a malých měst a založení řady měst nových. Válka provedením evakuace četných průmyslových podniků ze západní části Sovětského svazu dovršila obrovský přesun hospodářského potenciálu na východ; současně s přemístěním začala ve východních oblastech i usilovná výstavba spojená s bouřlivým růstem průmyslových základen. (Průmyslová výroba vzrostla v letech války v Povolží 3,4krát, na Urale 3,6krát a na Sibiři 2,8krát.)

Asi v r. 1943, po usnesení ÚV VKSb

„... o neodkladných opatřeních týkajících se obnovy hospodářství v rajónech osvobozených od německé okupace...“, se uvolňuje tempo výstavby mimoevropských částí SSSR. Po padesátých letech, kdy byla v podstatě dokončena obnova válkou zničených území, nabývá znovu výstavba na Sibiři a ve střední Asii na intenzitě. Plánuje se výstavba třetí hutní základny v Kazachstánu, rozvoj hutnictví barevných kovů ve Střední Asii, na Urale a v Zabajkalsku, naftový a plynový průmysl v Uzbekistánu, rozvoj chemického průmyslu, těžba dříví a konečně zkvalitnění zemědělské výroby.

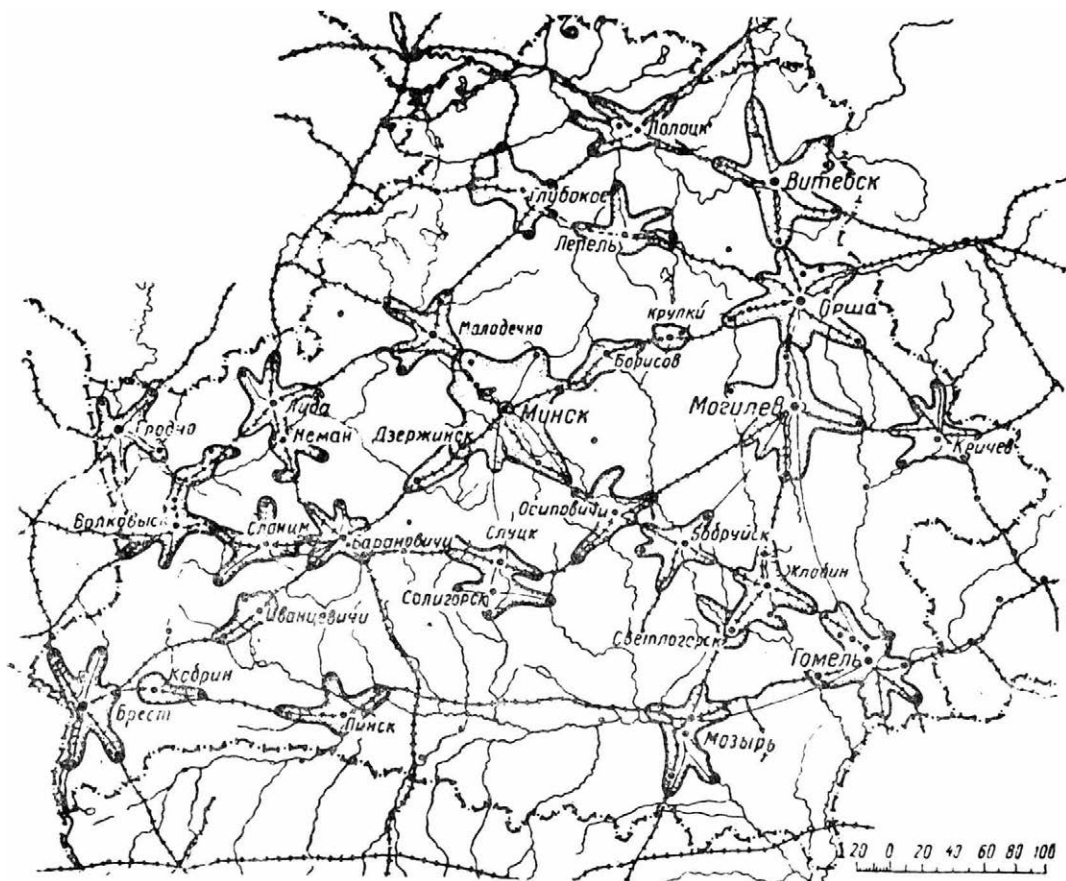
Zároveň dochází i k dalšímu rozvoji výrobních sil v evropské části země. Uvažuje se o využití surovinových základen železné rudy Kurské anomálie a Ukrajiny, dochází k založení nové těžby ropy v Povolží a na severním Kavkaze; v mnoha oblastech se urychluje rozvoj chemického průmyslu.

Všechny tyto vybudované, rozestavěné nebo plánované stavby zasahují přirozeně do struktury sítě sovětských sídlišť. V SSSR nadále platí předpoklad omezování růstu velkých měst. Řidká struktura osídlení má být doplněna a zvýrazněna na podkladě tzv. „dominujících bodů“, hospodářsko-organizačních a kulturně společenských středisek (hlavních měst svazových a autonomních republik, center krajů a oblastí), které mají vytvořit síť rovnoměrněji rozložených center se svými spádovými obvody.

Dosavadní přesuny ve struktuře osídlení jsou dokumentovány pozoruhodným růstem městského obyvatelstva. Sovětská města měla v r. 1926 18 % všech obyvatel, v r. 1963 již 52 % a výhledově má r. 1980 žít již 70 % všeho obyvatelstva ve městech. V letech 1926—1963 vzniklo 2 700 nových měst a sídlišť a v r. 1980 má SSSR dosáhnout cca 7 000 sídlišť městského typu.

V souvislosti s úpravou sítě měst bude

Obr. 1: SSSR — Územní působnost občanských zařízení výhledově navržených hlavních středisek Běloruské sovětské socialistické republiky

nutné nově organizovat i venkovské osídlení. V současných zemědělských oblastech bude venkovské osídlení (přesto, že je značně řidší než u nás) koncentrováno a některé nevhodně položené vesnice budou etapově likvidovány. Pokusně byla tato koncentrace na některých místech již provedena. Např. na území kolchozu „Rudý říjen“ v Kirovské oblasti (jeho hospodářský obvod je 47 000 ha, výměra orné půdy 27 000 ha) bylo v r. 1959 137 sídlišť. Správa kolchozu před šesti lety soustředila výrobu pouze do osmi středisek. Počátkem roku 1963 bylo na území kolchozu již jen 112 sídlišť, při čemž výhledově dojde ještě k další koncentraci.

V nově organizovaných zemědělských oblastech se budují již zvětšená, dobře vybavená sídliště městského typu a agrogorody. Příznivé podmínky pro tento vývoj se např. ukázaly v Celinném, v Al-

tajském kraji a v Povolží. Již na konci r. 1962 bylo zpracováno asi 900 schémat plánů hlavních zemědělských rajónů. Materiály schémat ukazují, že sídla zemědělských závodů by měla mít cca 1 200 a více obyvatel, sídliště s jednotlivými farmami 800–1 000 obyvatel. Lokální střediska, která by měla vytvářet opornou síť, by dosahovala 3 000–5 000 obyvatel.

POLSKO

Při osvětlování problematiky polské sídlištní sítě se dále zastavíme u popisu současného stavu. Struktura a rozmístění sídlišť i jejich velikost mají poměrně dosti společných problémů se sítí sídlišť v Československu. Západní kraje Polska se více podobají českým zemím a východní oblasti opět mají bližší vztah ke Slovensku.

Před druhou světovou válkou bylo

v Polsku celkem 611 měst s 29 % všeho obyvatelstva, a v r. 1960 již 745 měst s 45,3 % všech obyvatel. Růst obyvatelstva se v posledních letech projevil hlavně v největších městech; naproti tomu obyvatelstvo malých měst kleslo mnohde na polovinu (4 města mají méně než 1 000 obyvatel, 68 měst 1 000—2 000 obyvatel a 100 měst 2 000—3 000 obyvatel). Většina těchto obcí nemá dnes již — co do vybavení — městský charakter a za města jsou pokládána již jen z historických důvodů.

Venkovské osídlení bylo v r. 1946 organizováno do 3 006 venkovských obcí (gmin), které zahrnovaly kolem 40 000 vesnic. V polovině šedesátých let byly vesnice nově soustředěny do tzv. „gromad“, z nichž každá sdružovala 4—5 vesnic na území 15—50 km² a měla 1 000 až 3 000 obyvatel. V r. 1962 poklesl celkový

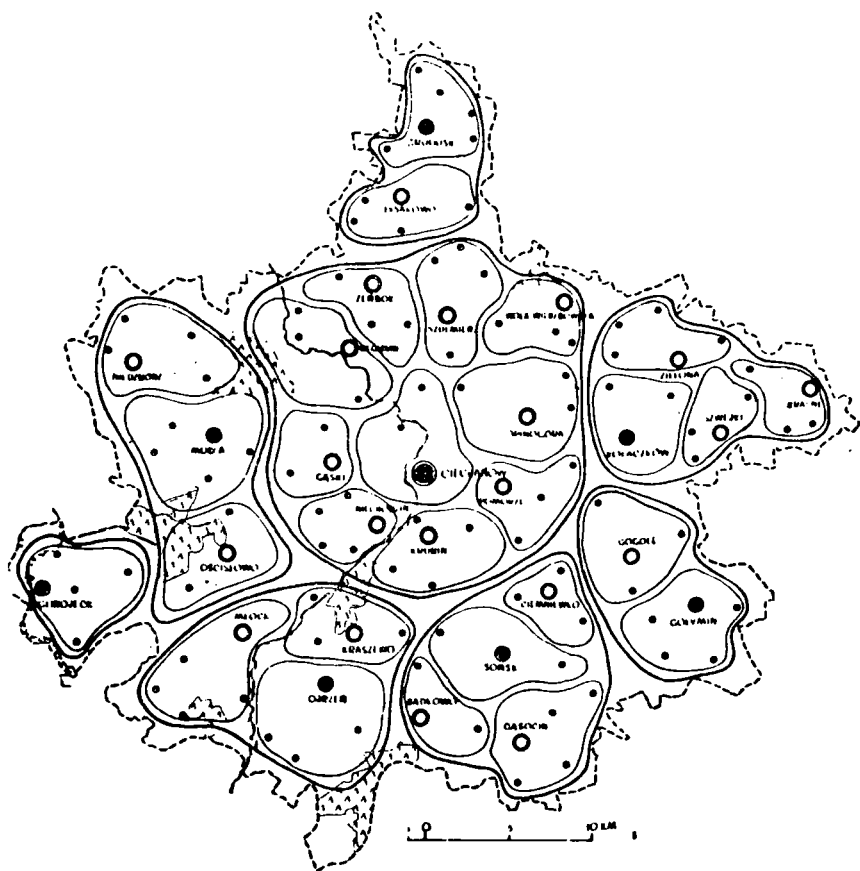
počet gromad na 5 245 a dnes připadá na jednu gromadu asi 8 vesnic s územím cca 40 km².

Mimo měst a vesnic existuje v Polsku ještě zvláštní kategorie sídlišť s převládajícími prvky městského života — tzv. dělnická sídliště u průmyslových závodů, rybářská sídliště a lázeňská místa. V r. 1960 bylo těchto dělnických sídlišť 129, rybářských 4 a lázeňských 15. Převážná velikost sídlišť byla mezi 3 000—10 000 obyvatel a bydlelo v nich 670 000 osob.

Velká sídlištní soustředění se vyskytují v Hornoslezské aglomeraci měst, kde bydlí přes 1,5 miliónu obyvatel, a v Gdaňské aglomeraci s cca 0,5 miliónu obyvatel. Ostatní soustředění obyvatelstva jsou vázána na velkoměsta, např. na Varšavu a Lodž.

V poválečném Polsku došlo několikrát k pokusům o vymezení oblastí a hierar-

Obr. 2: POLSKO — Příklad návrhu územní organizace vyšších a nižších středisek venkovského osídlení

chie sídlišť zejména podle stupně občanského vybavení širšího významu. Již v r. 1948 navrhl Hlavní úřad pro územní plánování rozčlenění sídlišť do devíti kategorií. Tento i další návrhy však zůstaly propracovány pouze teoreticky, neboť před polskou vládou stály a dosud ještě stojí nedokončené úkoly obnovy zničených velkých měst — zvláště hlavního města. Průmyslová výstavba byla proto až téměř do dnešní doby koncentrována především do velkých měst nebo do míst vázaných surovinovými zdroji. Teprve v posledních letech se investičně posilují i střední města. Polský urbanista B. Welpa také zdůrazňuje, že v polských ekonomických podmínkách bude nyní nejvýhodnější podporovat růst měst střední velikosti mezi 50 000—100 000 obyvateli.

Z celkových problémů sídlištní sítě zajímá polské ekonomy a urbanisty v současné době především otázka budoucí organizace venkovského osídlení. Na rozdíl od nás se socializace zemědělství dotkla polského venkova jen málo. Zemědělská velkovýroba zahrnuje dnes 18 % veškeré zemědělské půdy.

Ve srovnání s našimi poměry venkovské obyvatelstvo zaměstnané v průmyslové výrobě zatím velmi málo ovlivňuje formy života na vesnici. Poněvadž do r. 1980 se na vesnici předpokládají vysoké investice jak do zemědělské výroby, tak do bytové výstavby, bylo po r. 1962 přikročeno ke zpracování návrhu koncepce venkovské sídlištní sítě; návrh spočívá hlavně na propracování sítě vybavení a služeb a sepětí budoucí organizace zemědělské výroby s dosavadní sídlištní sítí. Novou organizaci venkovského osídlení se má pokud možno skoncovat s dosavadním rozptylováním zástavby a naopak má dojít k jejímu soustřeďování do vybraných sídlišť.

Nejnižší stupeň venkovských sídlišť mají tvořit vesnice do 500 obyvatel, které se mají stát pohotovostními sídlišti zaměstnanců jednotlivých farem, nebo mají být určeny k likvidaci. Sídla zemědělských závodů mají mít již základní občanské zařízení a v budoucnu dosáhnou 1 500—3 000 obyvatel. Sídla skupiny zemědělských závodů mají mít vyšší vybavení a budou také sídlem administrativy, tzv. „gromady“, zahrnující 3—5 sídlišť

předchozího stupně — tj. cca 8 000—15 000 obyvatel.

NĚMECKÁ DEMOKRATICKÁ REPUBLIKA

Stejně jako v Polsku, i v NDR si poválečná obnova vyžádala soustředění investic do vybraných měst. Zákon z r. 1950 uložil zařadit do hospodářského plánu obnovu hlavního města a nedůležitějších průmyslových středisek — Drážďan, Lipska, Magdeburku, Karl-Marx-Stadtu, Dessavy, Rostocku, Wismaru, Nardhausenu a jiných měst, která byla vládou NDR vybrána. I když investice byly později rozšířeny i na menší města (střediska krajů a okresů), trvá snaha o soustředění výstavby do vybraných, ponejvíce velkých měst dosud.

Je zajímavé, že i při investiční preferenci velkých měst se počet jejich obyvatel v posledních letech téměř ustálil a obyvatelstvo se hlavně koncentruje do skupiny středních měst v kategorii 20 000 až 100 000 obyvatel, která byla v menší míře rovněž posílena průmyslovou výstavbou. Nejsilnější úbytky obyvatel se projeví v obcích pod 10 000 obyvatel. V současné době je v NDR celkem 9 203 obcí, z nichž 4 338 má méně než 500 obyvatel, 2 475 má 500—1 000 obyvatel a 1 256 má 1 000—2 000 obyvatel.

Prozatím nebyly v NDR (mimo dílčí studie) prováděny větší oficiální práce, jejichž úkolem by bylo ovlivnit strukturu osídlení. Podle názoru odborníků (E. Kanow, K. Weinrich) by měl být zpracován celostátní plán územního rozvoje státu. Měl by vymezit specializované ekonomické oblasti a stát se podkladem pro rekonstrukci současného rozmístění průmyslu a také pro industrializaci méně rozvinutých území.

Při omezování růstu existujících velkoměst by mělo být využito městotvorné působnosti průmyslu k upevnění kostry sídlištní sítě a k jejímu vybavení centry dostatečné velikosti. Z velkého počtu malých a středních měst je nutno vybrat vývoje schopná střediska a rozvinout je do velikosti 40 000 obyvatel. Tato velikost je pokládána za minimální, vzhledem k soustředění průmyslu do účelných a dobře organizovaných souborů a také vzhledem k dosažení únosné úrovně občanských a technických zařízení. Pro na-

značený rozvoj přicházejí výhledově v úvahu hlavně okresní města, z nichž by se většina měla vyvinout do předpokládané velikosti.

Také organizace venkovského osídlení byla zkoumána několika studiemi ve dvou krajích. Celostátní akce mající na zřeteli zásahy do venkovské struktury nejsou zatím patrně z politických důvodů uvažovány.

RUMUNSKO

V Rumunsku, mimo dílčích raionových studií a plánů, dosud nedošlo k celostátnímu návrhu organizace osídlení. Podobně jako v Polsku a NDR, byly i zde po válce investice centralizovány ponejvíce do větších měst, hlavně průmyslových středisek. Vyrostla zvláště tradiční průmyslová centra jako hlavní město Bukurešť, Brašov, Hunedoara, Resita, Ploiesti, Galac, a vyvinula se i další střediska s nově založeným průmyslem, např. Botosani, Craiova a Piatra Neamt.

V r. 1930 bylo městského obyvatelstva pouze 21,4 ‰, v r. 1960 již 32,1 ‰. V r. 1960 byla řada sídlišť ležících v zájmovém území měst k těmto městům administrativně přivtělena, avšak i tak zůstává v Rumunsku ještě přes 15 000 vesnic, které jsou začleněny do 4 119 obcí.

Na celostátní poradě zemědělských družstev v r. 1961 byla zdůrazněna potřeba slučování malých zemědělských družstev ve větší jednotky a byly vyhlášeny optimální výměry pro jednotlivé oblasti. U sídel zemědělských závodů má být výhledově jako optimální sledována velikost 2 500—3 000 obyvatel.

Vhodná územní lokalizace důležitých investic byla v posledních letech, jako všude jinde v socialistických zemích, zajišťována raionovými plány. Nyní se činí první kroky ve zkoumání současné sítě sídlišť, jejíž rozborů mají vést jednak ke stanovení optimální velikosti středisek, jednak mají v budoucnu vyústit do návrhu organizace celostátní sídlištní sítě. Prozatím však bylo započato pouze s řešením problematiky venkovských sídlišť, kde jde o poměrně velký počet malých vesnic, jejichž budoucí existence není dostatečně objasněna a zdůvodněna. V rámci rozborů vývoje venkovského osídlení má být v nejbližší době navržena organi-

zace zemědělské výroby v jednotlivých okresech. V tomto směru bylo již přikročeno k experimentální studii v ploješťské oblasti, kde má být vypracována komplexní organizace osídlení kraje.

MAĎARSKO

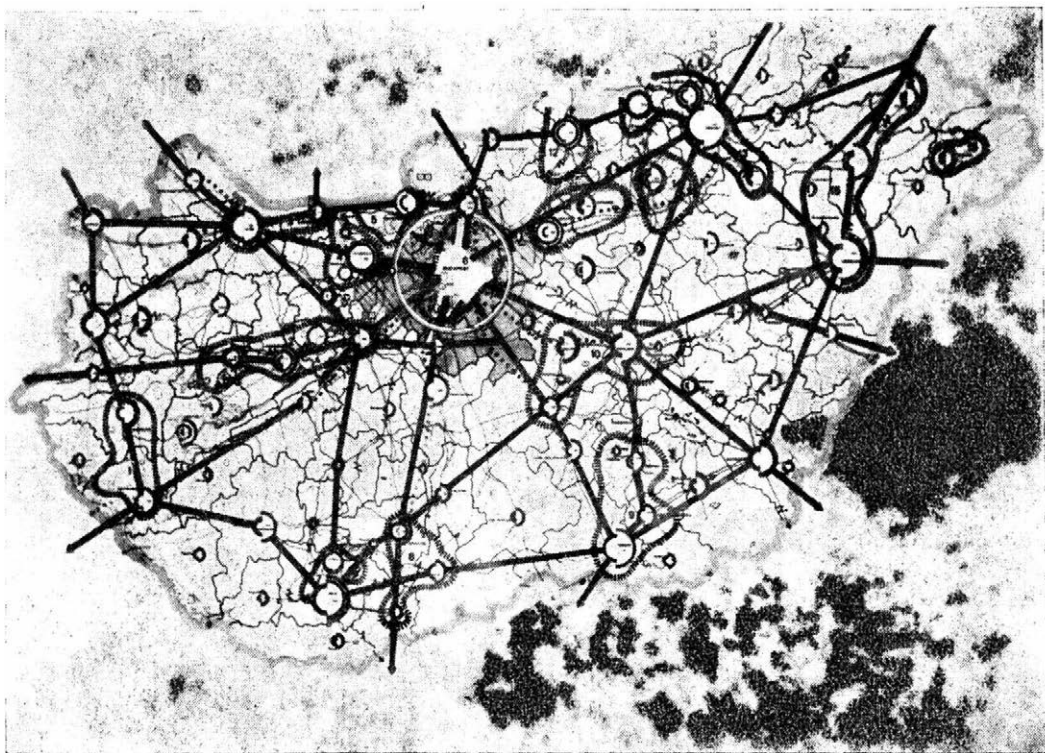
Až do letošního roku byla Maďarská lidová republika jediným socialistickým státem, který měl poměrně důkladně zpracovanou studii celostátního rozvoje sídlištní sítě.

Asi v polovině padesátých let si začali maďarští odborníci uvědomovat, že nelze již dále prodlužovat obrovitou koncentraci investic v hlavním městě, které se vpravdě stalo vodnatelnou hlavou na okleštěném těle někdejší svatoštěpánské koruny. Poměrně rychlému rozvoji Budapešti napomáhala situace po vzniku rakousko-uherského dualismu, kdy sféra jeho vlivu zahrnovala asi třikrát větší území, než je tomu dnes.

Maďarský plánovatel K. Perczel uvádí, že v Budapešti se před II. světovou válkou soustředilo 60 ‰ veškeré průmyslové výroby v zemi a žilo zde asi 20 ‰ všech obyvatel. Hlavní město rostlo i po r. 1945 a v současné době dosáhlo téměř 2 milionů obyvatel. Očekává se, že teprve v r. 1970 se počet pracovních míst budapešťského průmyslu sníží asi na 44 ‰ z celkového objemu v zemi.

K rozporům, které do osídlení vnáší koncentrace obyvatelstva hlavního města, přistupují ještě některé další negativní jevy maďarské sídlištní sítě. Je to nejen chybějící kategorie měst přes 100 000 až 150 000 obyvatel, ale také velký rozdíl mezi hustotou a strukturou osídlení v Pannonii a ve Velké maďarské nížině. Zatímco osídlení na pravém břehu Dunaje a v pohorí Mátry je velmi podobné středoevropskému jak co do konfigurace měst, tak co do tvárnosti a značné četnosti vesnic, levý břeh charakterizují města venkovského rázu, velké vesnice a zcela rozptýlené osídlení, zvláště v jižní části Alföldu.

Tyto disproporce mezi hlavním městem a ostatním osídlením Maďarska nutně přivedly odborníky k pokusu o jejich plánovitě řešení. V současné době je v Maďarsku asi 200 měst (některá z nich jsou přechodného typu) a cca 3 000 vesnic. Ve

Velké maďarské nížině je ještě asi 17 000 zemědělských sídlišť a rozptýlených samot, v nichž žije asi 1 milión obyvatel.

Studie rozvoje sídlištní sítě zpracovaná v letech 1956–1962 dělí území státu na 9 oblastí, 80 podoblastí a 1 030 spádových obvodů venkovských lokálních středisek. Velikost oblastních středisek je plánována na 150 000–200 000 obyvatel, podoblastních středisek na 30 000–60 000 obyvatel a venkovská lokální střediska včetně spádových obvodů mají mít 3 000 až 5 000 obyvatel.

Elaborát obsahuje řadu průzkumů a rozborů, na jejichž podkladě byly vytvořeny syntetické přehledy místních daností a podmínek. Studie je vlastně orientačním návodem pro rozmístění investic, aniž ovšem stanoví, jaký druh investic má být v konkrétním sídlišti umístěn, nebo v jaké době má být výstavba realizována. Ačkoliv pasportizace údajů a vyhodnocovací práce skončily již před dvěma lety, nebyl elaborát dosud vládou schválen pro některé rozdílné ná-

zory na počet a vymezení navržených oblastí.

Přesto však, jak uvádí K. Perczel, se projevila plánovací studie jako mnohostranně užitečná, neboť byla velmi dobrým podkladem pro stanovení prognózy růstu obyvatel 420 obcí, pro které byly zpracovány územní plány. Na jejím základě bylo také provedeno výhledové rozdělení bytů do jednotlivých sídlišť, zakázáno rozšiřování průmyslu v Budapešti a určeno 5 měst jako protipóly hlavního města, které by měly v budoucnu čelit jeho nadměrné koncentraci obyvatel (Miškovec, Debrecín, Segedín, Pétikosteli, Ráb). Podle studie bylo určeno 24 dalších měst pro rozmístění nových průmyslových závodů a vyznačena sídliště vyžadující přednostní rozvoj v Alföldu. Studie má konečně velký význam pro hlavní architekty jednotlivých krajů, kteří se o ni opírají při rozhodování o využití ploch, a pokud jde o údaje týkající se sídlištní sítě.

Otázky organizace sídlištní sítě byly ma-

ďarskými specialisty v mnohém směru propracovány zatím nejdále v okruhu socialistických zemí. I přesto, že některé součásti elaborátu by bylo možno rozšířit nebo zpřesnit, zůstává studie i nadále, zvláště po metodické stránce, vhodnou konzultační pomůckou pro podobné práce v ostatních socialistických zemích.

ČESKOSLOVENSKO

Přestože rozmístění a formy sídlišť v ČSSR mají své kořeny již na úsvitu druhého tisíciletí našeho letopočtu, byl jejich hospodářský profil podstatněji formován teprve v minulém století — především rozvojem za kapitalismu. Je vcelku známé, že asi 70 % všeho průmyslu rakousko-uherské monarchie se nacházelo v historických zemích — v Čechách a na Moravě. Po vytvoření samostatného státu v r. 1918 bylo proto osídlení západní části republiky v příkrém kvalitativním protikladu s osídlením na Slovensku, které pod vlivem převážně zemědělsky orientovaných Uher zůstalo průmyslově zastaralou zemí. Tento stav se — až na větší rozvoj některých západoslovenských a středoslovenských měst — do druhé světové války mnoho nezměnil. Tytéž disproporce, které se vytvořily mezi Slovenskem a českými zeměmi, se ovšem v menší míře projevovaly i v Čechách a na Moravě, kde poměrně nevyvinutými kraji zůstaly např. jižní Čechy a Českomoravská vysočina.

Ještě před osvobozením státu v r. 1945 byl vtělen do budoucího vládního programu požadavek industrializace hospodářsky málo vyvinutých území, především Slovenska. Přemístěním některých průmyslových podniků z pohraničních oblastí a později intenzivním budováním nových závodů, důležitých občanských a technických zařízení a nového bytového fondu bylo během minulých let dosaženo podstatného zlepšení v rozmístění pracovních příležitostí ve státě, a výstavbou vybavení a bytů i přiměřenějšího celkového standardu obyvatel.

Snahy o rovnoměrné rozmístění výrob-

ních sil a zejména hospodářské posílení slabě vyvinutých území byly zajiště pokrokové a v jádru správné. Při rozmísťování výrobních a jiných důležitých investic však nebyla dostatečně uvážena jejich decentralizace, která se již mnohde přiblížila neehospodárnému rozptylu. Často nebyly správně uváženy ani stanovištní podmínky závodů nebo efektivní možnosti výstavby zařízení a fondů, které umístění výroby vyvolalo. Neposlední závadou byl i nedostatek celostátní územní pasportizace a také dobře fungujícího oblastního plánování.

Ačkoliv již zákon o územním plánování z r. 1958 zdůraznil potřebu oblastních plánů, budujeme výkonnější oblastní plánování teprve v poslední době. Po r. 1960 byly ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury vypracovány teoretické zásady koncentrace osídlení a Státní ústav rajónového plánování vypracoval v letech 1964–65 územně technické podklady pro posuzování a tvorbu koncepce investiční výstavby směřující v dalších letech k návrhu nové organizace osídlení a tím i k jakémusi „celostátnímu územnímu plánu“.

Avšak dříve než promluvíme o teoretické i praktické práci, která má v budoucnu usměrnit rozvoj našeho osídlení, podívejme se blíže na jeho současný stav.

Podstatným znakem soudobého osídlení je poměrně velké množství sídlišť neúměrné rozloze našeho státu. V ČSSR bylo v r. 1961 19 343¹ prostorově od sebe oddělených sídlišť vytvářejících 11 963 obcí. Mikroskopická struktura našeho osídlení je dostatečně charakterizována tím, že z 19 343 sídlišť nepřesahuje 18 573 sídlišť velikost 2 000 obyvatel, 14 604 sídlišť velikost 500 obyvatel a 11 649 sídlišť velikost 300 obyvatel. Téměř 43 % obyvatelstva státu žije v obcích do 2 000 obyvatel².

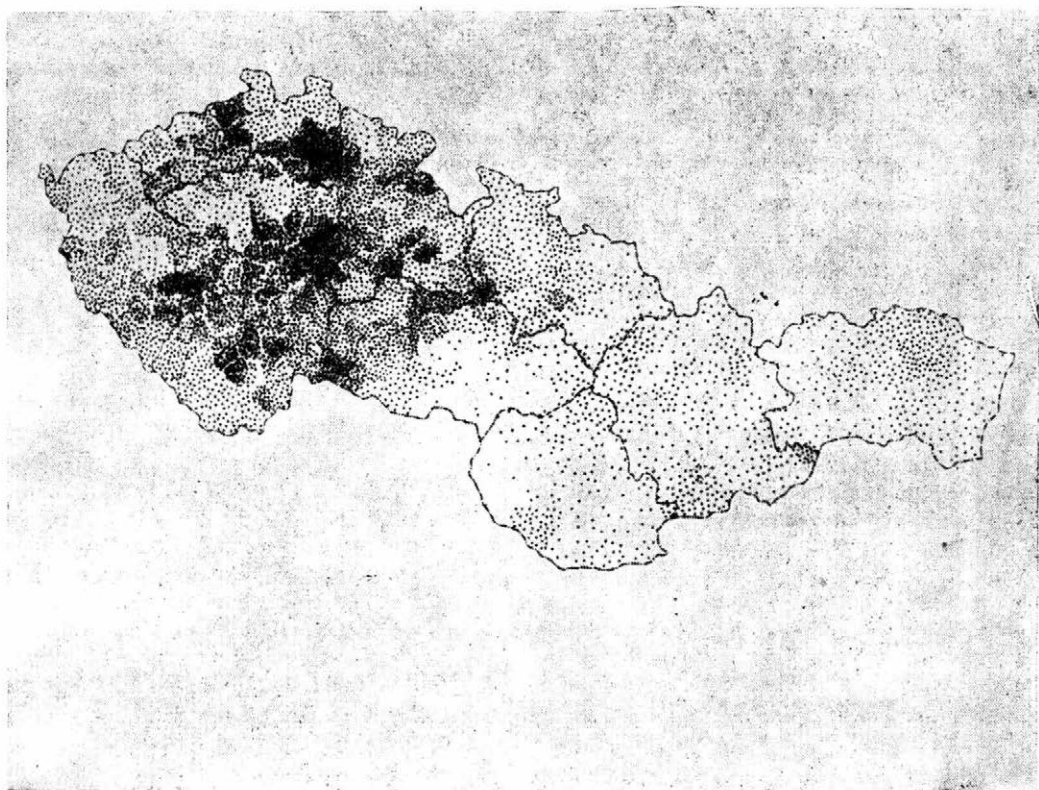
Přitom daleko rozdrobenější osídlení mají české země. Např. z 11 649 sídlišť do 300 obyvatel je v českých zemích 10 459 sídlišť a na Slovensku pouze 1 192. Také ve srovnání s okolními zeměmi je průměrná velikost obcí v ČSSR nejmenší a

¹ Podle posledního sčítání lidu; současný počet prostorově od sebe oddělených sídlišť není přesně znám, neboť běžná roční statistická šetření jsou

zjišťována pouze v kategorii obcí (v r. 1964 se jejich stav snížil na 10 733).

² V r. 1964 žilo v obcích do 2000 obyvatel 40 % obyvatel státu.

Obr. 4: ČSSR — Současné rozložení sídlišť o velikosti 100—300 obyvatel
(VÚVA — Palla)

bude patrně jedna z nejmenších i v celé Evropě. Naproti tomu chybí v soudobé struktuře sídlištní sítě dostatečný počet měst střední velikosti. V kategorii 20 000 až 50 000 obyvatel je pouze 33 měst, v kategorii 50 000—100 000 obyvatel jen 9 měst a nad 100 000 obyvatel máme v republice pouze 6 měst.

Oproti řadě států budeme však mít daleko menší potíže s desurbanizací. I jediné naše velkoměsto, Prahu, se podařilo po r. 1945 udržet v přiměřené velikosti 1 miliónu obyvatel. Také zárodky aglomerací, zejména v těžních územích, bude možno snadněji organizovat ve srovnání s podobnými oblastmi ve Francii, NSR nebo Polsku. Naše hustá síť sídlišť si také v budoucnu — až na výjimky — nevyžádá doplňování novými sídlišti.

Je zcela logické, že v drobné struktuře osídlení není možno v únosné míře rozvinout žádoucí standard občanských a technických zařízení a rovněž tak bytové

výstavby. Teprve vytvořením hierarchické sítě vzájemně na sebe navazujících středisek a jejich spádových obvodů bude umožněno efektivní rozmístění společenské a hospodářské vybavenosti.

Určitá živelně vyvinutá, ale do jisté míry i záměrně vytvořená střediskovost osídlení (administrativní členění a rozmístění výrobních sil po r. 1945) existuje a dává dobré předpoklady k výhledové rekonstrukci naší sídlištní sítě. Výzkumné úkoly zaměřené na problémy perspektivního rozvoje osídlení, zpracované na brněnském pracovišti VÚVA V. Pallou a kolektivem pracovníků, shrnuly prozatím ve dvou rozsáhlých elaborátech rozbor základních otázek osídlení a návrh zásad jeho výhledové koncepce. Otázkou střediskového města jako takového se zabývá práce J. Štvána a výhledové předpoklady organizace venkovského osídlení řeší A. Viklický.

Budoucí sídlištní síť ČSSR má vytvořit

pokud možno vyrovnané podmínky pro práci, bydlení, kulturní vyžití i zotavení obyvatelstva. Tento požadavek je možno realizovat jen rovnoměrnou a stupňovitě organizovanou sítí střediskových sídlišť, která bude dosažitelná v rámci optimální

- sídliště trvalého významu
- sídliště v současné době zdůvodněná
- sídliště zbývajících

K návrhu kategorizace, který zde není možno podrobněji probírat, je nutno ještě

Obr. 6: ČSSR — Současná síť středisek osídlení II. a III. stupně (VÚVA — Palla)

dojíždky do zaměstnání, i z hlediska návštěvy škol a kulturně společenské obsluhy obyvatel, a která rovnoměrně pokryjí svými spádovými obvody celé státní území. Pro účely výhledového rozmístění investic se navrhuje provést kategorizaci sídlištní sítě do tří stupňů středisek:

- místního významu (I. stupeň)
- obvodního významu (II. stupeň)
- oblastního významu (III. stupeň).

Sídliště bez střediskové funkce pak lze kategorizovat na:

řící, že je dále ověřován experimentálními studiemi i zkušenostmi ze spolupráce na praktických úkolech. Některé otázky ještě nejsou plně dořešeny, např. velikost středisek, jejich počet, organizace nižších stupňů střediskových sídlišť v okolí oblastních center, atd. Zvláště delikátní je otázka kategorizace venkovské sídlištní sítě, zejména nestřediskových sídlišť. Zde se ukazuje stále jasněji, že vládní usnesení č. 1024 a 1025 z r. 1962, na jehož základě bylo vypracováno tzv. „Schéma sídlišť“ (pro další rozvoj bylo doporuče-

no 1 723 sídlišť tj. 14 % všech sídlišť ve státě), bude nutno co nejdříve dále prohloubit a upřesnit.

Práce, které mají v praxi přispět k účelnému a efektivnímu rozmísťování investic v rámci vhodné koncentrace osídlení, zabezpečuje zejména vládní usnesení č. 60 ze 17. II. 1965 „O zvýšení účinnosti při zajišťování oblastní proporcionality národohospodářských plánů“, které mezi jiným uvádí, že „... v období přípravy plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1966—1970 je nutno vypracovat koncepci vývoje sídlištní sítě v rámci prací na rozmísťování výrobních sil a na komplexním rozvoji oblastí...“.

V intencích tohoto a jiných ustanovení zpracoval Státní ústav pro raónové plánování již zmíněné územně technické podklady pro posuzování a tvorbu koncepcí investiční výstavby. Tato práce shrnuje údaje o nejzávažnějších faktorech naší sídlištní sítě — o přírodních podmínkách, výrobě, pracovních silách, bytovém fondu, občanských a technických zařízeních, dopravě, rekreaci a cestovním ruchu.

Další činnost na výhledovém řešení sídlištní sítě ČSSR bude legislativně upravena vládním usnesením o postupu zpracování dlouhodobé koncepce vývoje osídlení a o opatřeních usměrňujících jeho vývoj do r. 1970. Pokyny a materiály Státní plánovací komise, dále Státní komise pro techniku, spolu s uváděnými pracemi Státního ústavu pro raónové plánování a laboráty některých vědeckých a výzkumných pracovišť budou výchozími podklady pro sestavení výhledové koncepce sítě našich sídlišť.

* * *

Příklady vyspělých kapitalistických i socialistických zemí potvrzují správnost snah o zmírnění rozdílů v hospodářských a společenských podmínkách jednotlivých oblastí státu. Stejně tak jsou i dokladem potřeby přiměřené koncentrace investičních prostředků při uvědomělé a efektivní organizaci rozvoje sídlištní sítě.

Při všech pracích, které v nejbližších letech ovlivní vývoj struktury osídlení, by bylo vhodné daleko intenzivněji konzultovat jak teoretické, tak i praktické zkušenosti zvláště se zeměmi, jejichž sídlištní síť vykazuje podobné znaky s naší

sítí sídlišť. Z členských zemí RVHP jsou to především Polsko, NDR, Maďarsko s výjimkou Alfeldu, a v SSSR pobaltské státy a západní části Běloruska a Ukrajiny. Z kapitalistických států si zasluhují pozornost Rakousko, NSR a Švýcarsko, a z hlediska metodiky práce i Francie, Belgie a Holandsko. Po vypracování celostátních modelů výhledových sídlištních struktur bude vhodné přistoupit ke společným problémům organizace osídlení mezistátní povahy — zprvu se sousedními socialistickými státy, později patrně i s kapitalistickými zeměmi.

Některé společné akce s Maďarskem a Polskem (vodní díla na Dunaji, hornoslezská a ostravská těžební oblast), zpracované raónovými plány v minulých letech, již přinesly své ovoce. Stále silnější hospodářské vztahy jednotlivých států a narůstající mezinárodní dělba práce si v budoucnu vynutí daleko velkorysejší plánování, které bude ovlivňovat složky našeho osídlení i zvenčí. Tím spíše je nutné, abychom využili jistého předstihu, který máme na teoretické i praktické frontě řešení úkolů, a abychom také dovedli v brzké době dát našemu osídlení účelný směr rozvoje vycházející jak z jeho dosavadního stavu, tak z všestranně zdůvodněných výhledových potřeb jeho přestavby.

Použitá literatura:

- Bogorad, D.: *Ob osnovnyh zadačah raónnoj planirovki*. Architektura SSSR č. 5, 1964
Bulzacki, W.: *Planowanie zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich jako podstawa przekształcenia wiejskiej sieci osaniczej*. Warszawa 1964
Burlakov, N. J.: *Rajonnaja planirovka*, Moskva 1962
Dabrowski, R.: *Uwagi w zakresu metodologii planowania regionalnego*. Miasto č. 11, 1964
Davidovič, V. G.: *Planirovka gorodov i raónov*. Moskva 1964
Dračuk, V.: *Rajonnaja planirovka v dějstvii*. Sel'skoje strojitelstvo č. 5, 1964
Fajferek, A.: *Region ekonomiczny — Objecktivnie istniejaca kategoria geograficzno-ekonomiczna*. Gospodarka planowa č. 3, 1964
Gerle, G.: *Hogyan ségíti a regionális tervezés az építáipar területi szervezését*. Építésügyi Szemle č. 12, 1964
Gerle, G.: *A településhálózat fejlesztésének tervezésénél*
Pogány, P.: *Alkalmazható matematika módszerek*. Építésügyi Szemle č. 2, 1965
Gerle, G.: *A műszaki fejlesztés kapcsolata a regionális tervezéssel*. Építésügyi Szemle č. 9, 1964

- Ginsbert, A.: *Wieś i miasto w podziale administracyjnym kraju*. Miasto č. 4, 1962
- Gusti, G.: *Doua decendi de sistemizare complexa si constructi socialista a teritoriului*. Architectura R. P. R. č. 4, 1964
- Hruška, E.: *Bemühungen um eine neue Siedlungsstruktur in der Tschechoslowakei*. Archiv für Komunalwirtschaften č. 3, 1964
- Kachniarz, T.: *Urbanizacja wsi w świetle programu prac IUA*. Biuletyn Instytutu urbanistyki i architektury č. 16/17, 1963
- Kowalski, J.: *Regionalizacja Polski a programowanie śródmieść*. Miasto č. 4, 1964
- Malík, Matoušek, Palla: 1964 *Zpráva ze studijní cesty do Maďarska*. VÚVA, Brno 1964
- Palla a kol.: *Základní otázky osídlení v ČSSR*. VÚVA, Brno 1963
- Palla a kol.: *Návrh zásad koncepce osídlení*. VÚVA, Brno 1964
- Perczel, K.: *A bérüházások koncentrációja és a városalózat fejlesztésének utemézése*. Építészeti Szemle č. 12, 1964
- Perczel, K.: *A regionális tervek felhasználása*. Magyarépitőipar č. 8, 1963
- Prozorovskij, G.—Vostkov, A.: *Někotoryje voprosy planirovki sel'skochozjajstvennyh rajonov*. Architektura SSSR č. 2, 1964
- Silianu, M.: *Probleme actuale urbanismului in R. P. R.* Architectura R. P. R. č. 2, 1962
- Solofenko, N. A.: *Rekonstrukcija rasselenija v SSSR*. Izvěstija Akademii Strojitelstva i architektury SSSR č. 1, 1963
- Usnesení vlády ČSSR o zvýšení účinnosti při zajišťování oblastní proporcionality národohospodářských plánů č. 60, 1965
- Vernescu, D.: *Sistematizarea satelor*. Architectura R. P. R. č. 2, 1962
- Viklický, A.: *Metodický postup pro výběr a řízení přestavby místních středisek a nestřediskových sídlišť venkovského typu*. VÚVA, Brno 1965
- Welpa, B.: *Kierunki rozwoju sieci osadniczej w Polsce oraz niektóre problemy jej planowania*. Miasto č. 12, 1959
- Weinrich, K.: *Zur Planung von Kreisstädten*. Deutsche Architektur č. 1, 1964.